

UDK 338(497.5 Trogir) "12/14"
949.75 Trogir "12/14"
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 3. ožujka 2005.
Prihvaćeno za tisak: 17. lipnja 2005.

Gospodarska topografija Trogira u srednjem vijeku

Irena Benyovsky

Hrvatski institut za povijest
Opatička 10, Zagreb
Republika Hrvatska

U radu autorica analizira gospodarsku podjelu gradskoga prostora srednjovjekovnoga Trogira. U gradskoj su jezgri gospodarski najaktivnija područja bili glavni trg i glavne gradske ulice. Ti su prostori prvenstveno bili središta obrta i trgovine, a trg je bio pod posebnom kontrolom komune. U Prigradu, tj. Novom Gradu koncentrirale su se neke obrtničke i prerađivačke aktivnosti, a izvan bedema one aktivnosti koje su bile "neprihvatljive" za grad. Luka je, prirodno, bila najaktivnije izvan-gradsko područje.

Ključne riječi: Dalmacija, Trogir, srednji vijek, topografija, gospodarstvo

Uvod

Trogir se od antike razvijao na iznimno povoljnom položaju, na malom otočiću vrlo blizu obale. Već u pretkomunalnom razdoblju oblikuju se prostori proizvodnje, prometa i trgovine određeni upravo zemljopisnim okolnostima. Trogir je u 13. stoljeću na oko 3-4 ha naseljene površine imao oko 1. 500 do 2. 000 stanovnika (oko 440 stanovnika na 1 ha).¹ Gospodarski se život grada uglavnom odvijao na području glavnih komunikacija te gradske luke.² Grad je bio prostor gdje se, radi bolje kontrole, odvijala uvozno-izvozna trgovina za cijelu komunu. Statutarne regulacije i

¹ Mladen ANDREIS – Irena BENYOVSKEY - Ana PLOŠNIĆ, "Socijalna topografija Trogira u 13. stoljeću" *Povijesni prilozi* 25., 2003., 37.-93.; Tomislav RAUKAR, "Komunalna društva u Dalmaciji u 14. stoljeću" (dalje: Komunalna društva), *Historijski Zbornik*, 33.-34./1982., 139.-209., 155.-156.; Stjepan KRIVOŠIĆ, *Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene u prošlosti*, Dubrovnik, 1990., 28.-29.

² Donatella CALABI, *Il mercato e la città; Piazze, strade, architetture d'Europa in età moderna*, Venezia, 1993.

notarski dokumenti u razdoblju 13.-15. stoljeća pokazuju podjelu gradskog prostora na aktivnija i pasivnija gospodarska područja. Promet robe i proizvodnja bili su aktivni i izvan zidina na otočiću i u neposrednoj blizini - na obali ili na Čiovu. Vrtovi (*orti*) bili su međuzona prema poljoprivrednim površinama gradskoga distrikta. Svakako, jedno od osnovnih obilježja gospodarskog života komune bilo je poljodjelstvo u trogirskom polju (sredozemne kulture), ali u ovom radu pozabavit ćemo se samo prostorom grada, gdje su se razvijale gospodarske djelatnosti koje su donosile prihod (obrt, trgovina, lučki promet).

Trinaesto se stoljeće može nazvati "zlatnim dobom" Trogira. Tada se aktivira komunalni život, razvijaju institucije, a zajednica raste gospodarski i društveno. Arpadovići su potvrđivali povlastice gradu koje su mu davale autonomiju, a odluke o gradskom životu donosili su gradski vijećnici.³ Početkom 14. stoljeća sastavlja se gradski statut, kojim se, između ostalog, reguliraju i pojedine gospodarske djelatnosti. Drugu polovicu istog stoljeća obilježilo je razdoblje Ludovika Anžuvinca, koji je gradu pružio političku stabilnost. Prostorna integracija dalmatinskih gradova sa zaleđem značila je otvaranje slobodnih puteva ljudi i robe.⁴ Istovremeno su postojali i kraljevski (fiskalni) sustav, koji se nije miješao u način privređivanja, i komunalni gospodarski sustav.⁵ Anžuvinci uvode i monopol soli, koji postaje izvor kraljevskih prihoda.⁶ Ni nestabilno razdoblje poslije Ludovikove smrti nije prekinulo gospodarski razvoj Trogira, jer su se plodne posljedice anžuvinske vladavine osjećale sve do pojave Venecije na istočnom Jadranu 1409. godine.⁷ Nakon te godine, mletačke gospodarske odredbe u Dalmaciji bile su jedinstvene u svim gradovima, a odnosile su se na carinske odredbe, zabrane uvoza i izvoza neke robe, obvezni otkup druge.⁸ Venecija je većinu prihoda u dalmatinskim gradovima izvlačila od soli.⁹ Za Trogir Francesco Foscari donosi odredbe o prodaji soli 8. lipnja 1423.¹⁰ Nakon 1420. godine (kad grad dolazi pod mletačku vlast) tri su obrtničke djelatnosti u Trogiru bile komunal-

³ *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (dalje: CD), ured: Tadija SMIČIKLAS II., Zagreb, 1904., 19., 37.-38., 53.; IV., Zagreb, 1906.; 146.-148. Nada KLAJČIĆ, "Još jednom o tzv. Privilegijama trogirskog tipa" *Istorijski časopis*, 20., 1973., 15.-87.; Lujo Margetić, "Iz ranije povijesti Trogira" *Istorijski zbornik*, 43., 1990., 5.-15.; Ludwig STEINDORFF, *Die Dalmatinischen Städte im 12. Jahrhundert*, Köln, 1984., 57.-62.; Ivo BABIĆ, "Trogir - povijest grada u osvjetljenje baroknog doba" *Blago trogirskih riznica*, Zagreb, 2001., 13.-26., 17; Nada KLAJČIĆ, "Kratka šetnja trogirskim srednjovjekovljem", *Mogućnosti*, 10.-11., 1980., 1020.-1021.

⁴ Tomislav RAUKAR, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Zagreb, 1997., 83., 222.

⁵ Sve osobe koje su stanovale u Trogiru bile su oslobođene plaćanja tridesetine na trgovačku robu, ali samo kada je platežno sredstvo bila Ludovikova valuta. Na taj način pokušao se istisnuti mletački novac iz optjecaja, što je vjerojatno bilo teško izvedivo; T. RAUKAR, *Komunalna*, 177.

⁶ Dane GRUBER, "Dalmacija za Ludovika I (1358-1382)", *Rad JAZU*, 166., 1906., 164.-215., 170.

⁷ T. RAUKAR, *Komunalna*, 140.

⁸ Irena BENYOVSKY, "Interventi sul piano urbanistico di Traù durante i primi decenni del dominio veneto (1420-450)" *Atti dell'Istituto Veneto di Scienze, Lettere e Arti*, 161., 2003., 981.-1016.; Tomislav RAUKAR, *Zadar u 15. stoljeću. Ekonomski razvoj i društveni odnosi*, Zagreb, 1977., 206; Znanstvena knjižnica Zadar (dalje: ZKZ) *Rukopisi*, MS 305, f. 9.

⁹ Tomislav RAUKAR, "Venecija i ekonomski razvoj Dalmacije u 15. i 16. stoljeću", *Radovi instituta za hrvatsku povijest (Matija Ivanić)*, 10, 1977., 203.-225.

¹⁰ Josip KOLANOVIĆ, *Šibenik u kasnom srednjem vijeku*, Zagreb, 1995., 193.

ni monopol - bojenje tkanina, mesarski i pekarski obrti.¹¹ Većini ostalih obrta Venecija nije nametala nikakva ograničenja, pa se oni kontinuirano razvijaju od predmletačkog razdoblja, a ovisili su o opsegu domaće potrošnje i mogućnosti izvoza.¹²

U razvijenom srednjem vijeku gradski bedemi postupno zaokružuju urbanistički, društveno i gospodarski različite dijelove grada, osobito kad se šire na predio gradskih predgrađa.¹³ Podjelu na funkcionalno različite četvrti teško je odrediti zbog nedostatka nazivlja pojedinih četvrti i ulica. Lučić pretpostavlja da su dvije ulice (nekadašnji *cardo* i *decumanus*), križajući se na glavnom trgu, dijelile stari grad (jezgru) na četiri jednaka dijela. Smatra da su služile kao granice četiriju gradskih četvrti na koje je Trogir bio podijeljen, na način kako je bio podijeljen i Split.¹⁴ Prema ovom Lučićevu podatku podjela grada na četvrti bila je povezana s upravljanjem gradom, a u vijeću su bili zastupljeni predstavnici sva četiri dijela grada.¹⁵ Ne možemo pretpostaviti je li ta podjela imala veze i s gospodarskom podjelom grada. U procesu razvoja gradskoga prostora dolazilo je do planirane, ali i spontane podjele na manje gradske predjele, i gospodarski ili socijalno određene dijelove grada. Gradski predjeli u Trogiru najčešće su se nazivali prema lokalnim crkvama, rjeđe po trgovima, gradskim vratima, utvrdama ili privatnim kućama.¹⁶

Gradski trg - glavno sajmište

Srednjovjekovni trgovi u sredozemnim gradovima bili su središta gospodarskoga života. Glavni je trogirski trg bio od velike važnosti kao jedina tržnica unutar zidina i glavno sajmište cijeloga distrikta. U nekim srednjovjekovnim gradovima katkad se oblikovalo više monumentalnih trgova, a svaki je imao različitu funkciju (katedralni i komunalni trg,¹⁷ gradska tržnica).¹⁸ Ti su trgovi u takvim slučajevima bili odre-

¹¹ Tomislav RAUKAR, "Komunalna društva u Dalmaciji u 15. st. i prvaj polovini 16. stoljeća", *Historijski zbornik*, 35., 1982., 43.-118., 67.

¹² Isto, 69.

¹³ Enrico GUIDONI, *Storia dell'urbanistica: Il Ducento*, Roma - Bari, 1992., 213.; Vanja Kovačić, "Trogirske fortifikacije u 15. stoljeću", *Prilozi povijest umjetnosti u Dalmaciji*, 37., 1997.-1998., 109.-137., 109.

¹⁴ *Povijesna svjedočanstva o Trogiru*, Ivan Lučić (dalje: I. LUČIĆ, Povijesna), 1.-2., ured.: Cvito FISKOVIĆ, Split, 1979., 1007. Split je u 14. stoljeću (1348.) zaista bio razdijeljen na četiri gradske četvrti - Sv. Dujma, Sv. Martina, Sv. Klare i Sv. Duha, te se iz svake četvrti moralo izabrati 25 vijećnika za Veliko vijeće; Lučić, Povijesna, 483. Lučić misli da su se na isti način birali i vijećnici u Trogiru, i to njih 20 za svaku četvrt (budući je prije zatvaranja vijeća bilo 80 vijećnika). To je tako bilo, prema Lučiću, prije reforme statuta 1340., nakon čega su u vijeće ulazili samo plemići.

¹⁵ I. LUČIĆ, Povijesna, 1008.

¹⁶ U razdoblju 13. stoljeća spominju se predjeli: *contrata monasterii sancti Johannis de Tragurio* (blizu samostana Sv. Ivana Krstitelja), *circuitus sancti Martini* (blizu crkve Sv. Martina) i *contrata sancti Leoni* (blizu sjevernih gradskih vrata); *Monumenta Traguriensia; Notae seu abbreviaturae cancellariae comunis Tragurii*, I./1. (dalje: MT, I./1.), ured.: Miho BARADA, Zagreb 1948., 171., 229., 301.; *Monumenta Traguriensia; Notae seu abbreviaturae cancellariae comunis Tragurii*, I./2. (dalje: MT, I./2.), ured.: Miho BARADA, Zagreb, 1950., 166., 167.; I. LUČIĆ, Povijesna, 349., 433. U Prigradu se u 13. stoljeću pojavljuje naziv *contrata Sancte Marie*, a spominje se i *contrata Decime* (!). I u drugim dalmatinskim gradovima gradski su se predjeli najčešće nazivali prema lokalnim crkvama. U Zadru se gradski predjeli nazivaju *confinium* ili *contrata*, a pojavljuju se i termini *quartus*, *vicus* i *sexterius*; Nada KLAJČ - Ivo PETRICIOLI, *Zadar u srednjem vijeku*, Zadar, 1976., 502.

¹⁷ Primjerice u Splitu se oblikovao katedralni trg ispred katedrale te komunalni trg ispred komunalne palače. Slično je bilo i u talijanskim gradovima; *La Piazza del Duomo nella città medievale (nord e med-Italia, secoli XII-XVI)*, (Atti della Giornata di Studio), ured.: L. RICCETTI, Orvieto, 1994.

¹⁸ F. FINOTTO, *La città chiusa. Storia delle teorie urbanistiche dal Medioevo al Settecento*, Venezia, 1992., 98.

đeni zgradama koje su ih okruživale - crkvenim građevinama, komunalnom palačom i lođom, ili gradskim skladištima i fonticima.¹⁹ Manji gradovi, poput Trogira, morali su objekte različitih funkcija, prvenstveno zbog nedostatka prostora ali i manjih materijalnih mogućnosti, koncentrirati na jednom gradskom trgu. Stoga je on bio najveći i arhitektonski najkompletnije definiran trg u gradu. Trogirski je trg u 13. i 14. stoljeću doživio mnoge promjene, a reprezentativno je oblikovan u 15. stoljeću.²⁰ Imao je tradicionalno i funkcionalno ulogu gradskog centra iako nije bio smješten u središtu naselja nego na njegovoj istočnoj strani.²¹ Za gospodarsku važnost, bitan čimbenik bila je povezanost trogirskoga trga s glavnim ulicama u gradu, a preko njih s gradskim vratima i putovima koji su spajali grad s okolnim područjem komune. Uostalom, glavna je ulica vezala trg uz lučku obalu. Njegov značaj ovisio je o adekvatnom prometu ljudi i o različitim servisima potrebnim za funkcioniranje tržnice. Trogirski notarski dokumenti ne spominju poimence niti jedan trg unutar gradskih zidina, osim glavnoga trga. Ostali javni prostori u Trogiru bili su relativno mali - geometrijski nepravilna i nedefinirana proširenja ulica, vanjska zajednička dvorišta i slično. Ako su neki trgovi i spomenuti u trogirskim pisanim izvorima, spominju se samo općenito kao *platea publica*. Zbog toga ih ne možemo identicirati unutar grada. Sva poglavlja statuta koja se tiču organizacije trga ili sajmišta odnose se na glavni trg.

Ovo je bio prostor pod budnom kontrolom komunalnih vlasti. Za glavnu tržnicu bilo je važno što se u blizini nalazila kancelarija i ostale komunalne službe, gdje se mogao sklopiti eventualni ugovor ili potvrditi posao sklopljen na sajmištu. Službenici koji su skupljali tržišne poreze spominju se u notarskim dokumentima pod nazivom *platearius* ili *plazarius*.²² *Platearii* su bili skupljači poreza, a obavljali su i dužnost dostavljača poziva, čuvanja zatvora, javnog izvikivanja i poslove javne dražbe.²³ Proglase na rivi izvikivao je *rivarius*, a rogom je pozivao na saslušanje *bucarius*.²⁴ Trgovina je na trgu također bila pod kontrolom: tu su se kvarljivi proizvodi morali prodati istoga dana kada su bili doneseni.²⁵ Jedna odredba statuta zabranjuje

¹⁹ Irena BENYOVSKEY, "Trogirski trg u kasnosrednjovjekovnom Trogiru", *Povijesni prilozi*, 16., 1997., 11.-33.

²⁰ Radoslav BUŽANČIĆ, "Renovatio urbis Koriolana Cipika u Trogiru", *Ivan Duknović i njegovo doba*, Trogir, 1996., 107.-117.

²¹ Današnja površina glavnoga trga iznosi oko 1700 m²; u nju se ubraja i kvadratičan prostor pred lođom i manji prostor pred portalom katedrale; Bruno MILIĆ, *Razvoj grada kroz stoljeća*, 2., Zagreb, 1995., 185.

²² MT, I./2., 247.; *Monumenta Traguriensia; Acta curiae comunis Tragurii* II (dalje: MT, II.), ured.: Miho BARADA, Zagreb 1951., 112., 114., 242.; *Lexicon Latinitatis Medii Aevi Iugoslaviae*, ured.: Marko KOSTRENČIĆ, Zagreb, 1978., 864. O porezima u dalmatinskim komunama vidi: Tomislav RAUKAR, "Prilog poznavanju sistema prihoda dalmatinskih gradova u 14. stoljeću", *Historijski zbornik*, 29.-30., 1971., 345.

²³ *Statut grada Trogira*, ured.: Vladimir RISMUNDO, Split, 1988. (dalje: ST), L. I, c. 40.

²⁴ I. LUČIĆ, *Povijesna*, 471.; *Zlatna knjiga grada Splita*, ured. Ivo FRANGEŠ, Split, 1996., 75.

²⁵ Statut spominje dinje, tikve, krastavce, limune i naranče. Što je ostalo neprodano, prodavači su bili dužni posredovanjem službenika zatvoriti u veliku željeznu posudu koja se iznutra dobro zatvarala. Drugoga dana ti su se proizvodi smjeli prodavati samo iz te posude; ST, L. II, c. 42; R. I., c. 3; Marko MIRKOVIĆ, "O ekonomskim odnosima u Trogiru u 13. stoljeću", *Historijski zbornik*, 4., 1951., 23.

ženama koje su nešto prodavale na trgu da predu ili češljaju vunu. Gotovo identičnu odredbu nalazimo i u splitskom statutu iz 1312. godine, koja se odnosi na žene koje prodaju robu koja se može zagaditi, osobito mlijeko.²⁶ Prema odredbi trogirskog statuta bilo je zabranjeno prodavati ribu drugdje, osim u trogirskoj luci ili na trogirskom trgu.²⁷ Regulacija kojom se predviđa kontrola kvalitete robe pokazuje nastojanje da se službeno regulira rad trga kao gradske tržnice. Za usporedbu, i u Dubrovniku se određivalo gdje se mogao prodavati pojedini prehrambeni proizvod: grožđe i žitarice nisu se smjeli prodavati na Placi, a ispred katedrale prodavao se kruh, sir i povrće. I ovdje je prodavačima bilo zabranjeno presti i šivati nad tim proizvodima.²⁸ Bilo je zabranjeno i prodavanje žita ispred fontika, da bi se spriječilo krijumčarenje.²⁹ U talijanskim gradovima također se kontrolirala prodaja prehrambenih proizvoda na javnim trgovima, te su se određivala posebna mjesta za prodavače. S jedne strane, klupe i pomične strukture rušile su reprezentativan izgled javnih prostora, jer su se naslanjale na zidove crkava ili bile instalirane unutar uskih ulica. Ipak, komunalne su vlasti kontroliranim rasporedom ovih djelatnosti, omogućavale građanima da kupuju proizvode po najboljim cijenama izravno od distriktualaca. Također se kontrolirala kvaliteta prehrambenih proizvoda, predstavljajući jednu od zdravstvenih mjera u srednjovjekovnom gradu. Odredbe o smještaju prodavača i njihovom ponašanju u gradu bile su kompromis dviju težnji komunalne politike – očuvanja kvalitete urbanog pejzaža i gospodarskih potreba građana.³⁰

Na trogirskom trgu nalazilo se skladište proizvoda koji su bili pod monopolom komune (žito, sol). Godine 1333. bila je izgrađena nova zgrada komunalnog fontika, na zapadnoj strani trga, nasuprot katedrale.³¹ Osim kao komunalno skladište, fontik je služio kao javna zgrada, u kojoj su se primjerice čitale oporuke.³² Unutar komunalne palače nalazila su se skladišta za potrebe kneza, jedno za žito, a drugo za sol, a čuvali su ih posebni službenici.³³ Statutom je knezu bilo zabranjeno uzimati žito za svoje potrebe iz velikog komunalnog skladišta, a žito iz malog skladišta morao je platiti po uobičajenoj cijeni. Kao što smo već spomenuli, Ludovik je oduzeo dalmatinskim komunama monopol prodaje i izvoza soli. Uvođenje novog poreza, tridesetine, djelovalo je na ograničavanje trgovine, ali to je nadoknađeno slobodom poslovnoga djelovanja među gradovima nakon političke integracije sa zaleđem.³⁴ U dokumentu

²⁶ ST, L. II, c. 46; SS, L. IV, c. 96 (*Item statutum et ordinatum est, quod nulla mulier neque maluendula, sive que lac uendit, presumat fiare uendendo illas res, que possent contaminari, sub bano duodecim denariorum ...*).

²⁷ ST, L. II, c. 42.

²⁸ *Statut grada Dubrovnika 1272*, ured.: M. KAPOVIĆ, Dubrovnik, 1990., L. VI, c. 27., 38., 40.; Josip LUČIĆ, *Liber statutorum doane Ragusii MCCLVII*, Dubrovnik, 1989., c. 64., 69., 72.; Isti, "Primjeri ekoloških i zdravstvenih mjera u starom Dubrovniku", *Historijski zbornik*, 45., 1992., 201.-206.

²⁹ J. LUČIĆ, *Primjeri*, 205.

³⁰ Jacques HEERS, *La ville au Moyen Age*, Paris, 1990., 383.-384.

³¹ Ova je zgrada srušena 1600. godine zbog daljnjeg proširenja trga. Na njezino mjesto postavljen je novi pločnik; I. LUČIĆ, *Povijesna*, 500.

³² Maja KARBIĆ – Zoran LADIĆ, "Oporuke stanovnika grada Trogira u arhivu HAZU", *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 43., 2001., 161.-254.; osobito 172., 183., 188.-189., 190.

³³ ST, L. I, c. 85., 86., 90.

³⁴ ST, R., c. 16b.

iz 1359. spominju se u ovoj palači četiri komunalna magazina za skladištenje soli.³⁵ Blizu palače iznajmljivale su se prostorije za komunalne službenike. Lučić spominje bilježnički akt od 22. svibnja 1324. u kojem opat Sv. Ivana Krstitelja Savin iznajmljuje palaču koju je komuna koristila još od 13. stoljeća. Palaču su iznajmljivali komunalni masariji.³⁶ Sami su građani koristili neke dijelove komunalne palače, osobito njezino unutrašnje dvorište, gdje su se okupljali radi raznih poslovnih kontakata ili ugovora, a uvijek su slobodno ulazili u komunalnu palaču *cum questio*.³⁷

Nakon dolaska Mlečana 1420. godine trg je i dalje imao svoje središnje gospodarsko značenje. Grad je od dužda zatražio i izgradnju fontane "za ukras glavnog trga i korist grada".³⁸ Za "fabriku" fontane traženo je 150 dukata (*fabrica unius cisterne super platheam comunis Tragurii*), ali dužd je 1436. odgodio gradnju, jer je prioritet imala izgradnja gradskih fortifikacija.³⁹ Nažalost, fontana na trgu nikad nije izgrađena.⁴⁰ Andreis spominje gradski bunar zvan Dobrić, ali iz njegova opisa čini se da je bio smješten na obali, izvan gradskih zidina. Na drugom mjestu, Andreis spominje da je grad imao dovoljno vode: "... grad koji obilujuću izvornim vodama, osim jedne javne i dovoljne za opću potrebu, ima više česama, koje služe isto toliko korisnome kao i nasladama".⁴¹ Javna česma unutar zidina bila je prijeko potrebna i u slučaju rata, pa je uz mnoge privatne, vjerojatno postojala bar još jedna javna česma. Zlatna knjiga grada Splita 1435. spominje karavane koje su dolazile iz Bosne u Split i Trogir preko Klisa, te donosile raznu robu na trogirski i splitski sajam.⁴² Na zapadnoj strani trga u glavnoj ulici, bili su, u prizemljima stambenih kuća, smješteni dućani u kojima su također bili prodavani obrtnički i zanatski proizvodi.⁴³

Gospodarska aktivnost u gradskim ulicama

Središte gospodarskog života bile su i glavne ulice jezgre, osobito kardo - koji je povezivao sjeverna i južna gradska vrata (obalu, luku i Čiovo) - i dekuman koji je od

³⁵ Arhiv HAZU Zagreb, fond „Ostavština Lucius“ (dalje: HAZU, Ostavština Lucius); original se nalazi u Nadbiskupskom arhivu u Splitu (*Rukopisna građa Ivana Lučića*, MS 528., 531.-542., 12 svezaka, serija B.), a prijepis u Arhivu HAZU u Zagrebu (*Ostavština Lucius XX-12/I-XXIV*, 24 sveska, prijepis pod nadzorom M. Barade obavili su M. Bego i M. Hailo); knj. 6, f. 3-6.

³⁶ Arhiv HAZU, Ostavština, knj. 2, f. 15-21; Lučić, *Povijesna*, 543; Daniel Farlati, *Illyricum Sacrum*, IV., Venetiis, 1769., 375.-376. (*Tabulae locationis, quibus coenobiarum monachorum S. Jo. Baptistae domum quamdam locavit Comm.*).

³⁷ MT, I./1., 438., 439.; I./2., 17., 62., 77., 85.

³⁸ Zapisano u knjizi operarija Stjepana Petra Cege; *Povijest grada Trogira, Pavao Andreis 1.-2.*, ured.: Vladimir RISMUNDO, Split, 1978., 171., 269.

³⁹ ZKZ, Rukopisi, f. 27.

⁴⁰ Radoslav BUŽANČIĆ, "Renovatio urbis Koriolana Cipika u Trogiru", *Ivan Duknović i njegovo doba*, Trogir, 1996., 107.-117., 131.-139.; P. ANDREIS, *Povijest*, 269.

⁴¹ P. ANDREIS, *Povijest*, 16., 171., 269. Dobrić je do nedavno bio sačuvan pred gradom na kopnu, a spominje se već u dokumentima 13. stoljeća; Vjeko OMAŠIĆ, *Topografija kaštelanskog polja*, Split, 1978., 43., 107.

⁴² Trogirani su pokušali dolazak karavana uskladiti sa svetkovanjem svojih blagdana. Te su karavane bile uzrok razmirica između Trogira i Splita, jer su oba grada na različite načine pokušavala privoliti voditelje karavana da dolaze u njihove gradove; Zlatna, 151.

⁴³ Dućani su morali biti zatvoreni jedino nedjeljom i praznikom; ST, L. I, c. 3.

trga išao prema zapadnom, gospodarski bitnom, dijelu otočića - Prigrađu. U Trogiru, nažalost, nisu zabilježena nikakva imena ulica, a pogotovo ne ona imena koja bi upućivala na profesiju njezinih stanovnika. Spomeni trogirskih ulica u izvorima (*via, via publica, via communis, via vicinale*), mogu eventualno upozoriti na glavnu ili sporednu ulicu, javnu ili poluprivatnu. Nasuprot tome, u većim gradovima kao što je bio Zadar, veće ulice nazivale su se i terminom *ruga*. Tu se spominju *ruga Marchianorum, ruga fabrorum* i *ruga aurificum (contrata)*,⁴⁴ prema čijem imenu se može odrediti i zanimanje stanovnika. Sličan primjer nalazimo i u Splitu, primjerice *ruga peliciariorum* ili *contrata pilipariorum*⁴⁵

Obrtne i trgovačke djelatnosti bile su koncentrirane u trogirskoj trgovačkoj i prometnoj osovini jezgre. Prema arhivskim podacima, u Trogiru 13. stoljeća bilo je obrtnika različitih struka, ali oni su uglavnom pokrivali potrebe svojih građana i stanovnika okolnih sela. Nemamo podatke o izvozu nekih proizvoda, pa možemo pretpostaviti da su se oni uglavnom prodavali na gradskom trgu, u gradskim radionicama i dućanima.⁴⁶ Ovdje se vodila trgovina na malo. Roba koja se izrađivala u gradu bila je dovoljna za gradsko tržište, a samo mali dio izvezio se na izvangradsko područje.⁴⁷ Prema izvorima, u Trogiru 13. stoljeća bilo je najmanje trideset različitih dućana, konoba ili radionica.⁴⁸ Dućani se prepoznaju prema svom vanjskom i unutrašnjem uređenju – tehnički izgrađnje, dekoraciji i sl. Prostori u kojima se odvijala proizvodnja i prodaja robe nalazili su se na što je moguće pristupačnijem i povoljnijem mjestu, pa redovito zauzimaju prizemlja kuća. Tipična romanička kuća u prizemlju je imala dućane (*statio*) i konobe, tj. skladišta (*canava*), a na prvom katu reprezentativni prostor do kojeg se dolazilo internim stubištem.⁴⁹ Romanički oblik vrata "na koljeno" zadržao se sve do 19. stoljeća, jer nikada nisu dobila gotički luk.⁵⁰ Vrata na koljeno služila su da se na njima izlože proizvodi koji su se izrađivali unutar radionice. U prizemlju su se često nalazili široki četverokutni prozori da bi omogućili da dovoljno svjetla dođe do radnog prostora. Notarski dokumenti spominju bačve⁵¹ i kamenice⁵² u prostorima taverne ili dućana. Pitanje je kako je izgledala unutrašnjost trogirskih dućana i radionica. U dokumentima se, doduše, spominju dućanske knjige.⁵³ Da je idealan raspored trogirske kuće bio odijeliti stambeni dio od poslovnog dijela, dokazuje izgradnja vanjskih stuba, koje stambenom dijelu omogućuju poseban ulaz. Jedan trogirski dokument iz 1273. godine spominje postolarski stolac (*assis*).⁵⁴ Gradske su kuće bile uglavnom vrlo male, te su stanovnici provodili velik dio dana i na ulicama, osobito za lijepo vremena (iako su neke kuće imale unu-

⁴⁴ CD, XIV, 242.

⁴⁵ Nada KLAIĆ – I. PETRICIOLI, *Zadar u srednjem vijeku*, Zadar, 1976., 505.

⁴⁶ M. MIRKOVIĆ, O ekonomskim, 21-52.

⁴⁷ Nada KLAIĆ, *Povijest grada Trogira. Javni život grada i njegovih ljudi*, Trogir, 1985., 199.

⁴⁸ ... *stacionem cum muris et hedificiis* ...; MT, I./1., 258.; Cvito FISKOVIĆ, "Romaničke kuće u Splitu i Trogiru", *Starohrvatska prosvjeta* III./2., 1952., 137.

⁴⁹ MT, I./1., 6., 8., 19., 45., 55., 85., 142., 459., 461., 492., 495.; MT, I./2., 327.

⁵⁰ Duško KEČKEMET, *Juraj Dalmatinac i gotička kamena arhitektura u Splitu*, Split, 1985., 20.

⁵¹ Trogirski spomenici, 48., 217.

⁵² Trogirski spomenici, 295.

⁵³ Trogirski spomenici, 43.

⁵⁴ MT, I./1., 470.

trašnja dvorišta).⁵⁵ Na gradskim ulicama obavljali su se razni poslovi – sklapali ugovori ili čitale oporuke.

Ulice i trgovi kao bitne komunikacijske cjeline grada morale su biti posebno održavane i korigirane. Gradnja drvenih ili kamenih struktura uz privatne kuće, a na javnom prostoru, pokušala se spriječiti posebnim regulacijama. Na ulicama se pojavljuju pomične strukture koje su trgovci i zanatlije iznosili ispred svojih dućana i time ometali promet.⁵⁶ Nekoliko takvih klupa još je sačuvano ispred trogirskih kuća. Osim u gradskim kućama, i na ulicama su do nedavno bili sačuvani tragovi "turnjeva" za tiješnjenje vina i ulja; takvi su se poslovi obavljali izvan kuća, osobito izvan onih kuća koje nisu imale unutrašnje dvorište.⁵⁷ Odredbe o prohodnosti ulica sigurno su se ticale glavnih i prometnih ulica grada koje su morale osiguravati javni protok ljudi i roba. Radni je dan trajao od zore do sumraka.⁵⁸ Svakodnevne su gradske aktivnosti prestajale navečer *post tertium sonum campanae*, koje se čulo s tornja katedrale. Statutarne regulacije određivale su pak kaznu za sve koji bi, primjerice, držali krčmu otvorenu ili prodavali vino i nakon treće zvonjave zvona.⁵⁹

U dokumentima 13. stoljeća nailazimo na velik broj obrtnika u gradu – identificiraju se prema zanimanju koje se navodi uz ime.⁶⁰ Nalazimo ih u različitim ugovorima o primanju naučnika, u oporukama te kao vlasnike kuća i zemljišta.⁶¹ Bilo je brojnih struka ali su njima bile pokrivenne uglavnom samo lokalne potrebe komune.⁶² Najbrojniji su ipak bili postolari,⁶³ koji se spominju i kao vlasnici kuća i radionica u jezgri.⁶⁴ Primjerice, 1271. godine majstor Desa kupuje volovske kože koje je držao u

⁵⁵ Irena BENYOVSKEY, "Privatni prostori grada Trogira u kasnom srednjem vijeku", *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu* 29, 1996., 53-67.

⁵⁶ C. FISKOVIĆ, Romaničke, 54.

⁵⁷ U Šibeniku je obrtnicima i trgovcima bilo zabranjeno iznositi robu na ulice, jer su se tako zakrčivale ulice. Takve su strukture bile samo djelomično tolerirane: tezge i klupe ispred kuća i dućana u Šibeniku nisu smjele prelaziti širinu od dva šibenska lakta, odnosno i manje ako je bilo potrebno; J. KOLANOVIĆ, Šibenik, 27. I u firentinskom se zakonu iz 1325. godine zabranjuje držati stolove i klupe ispred dućana, ako su one bile šire od jednog lakta; David FRIEDMAN, "Palaces and the Street in Late-Medieval and Renaissance Italy", *Urban Landscapes: International Perspectives*, London, 1992., 69.-113., 73.

⁵⁸ Na dubrovačkom području, treće je zvono zvonilo jedan sat prije ponoći, ili tijekom zime dva sata prije; Zdenka JANEKOVIĆ-RÖMER, "Post tertiam campanam – dubrovački noćni život u srednjem vijeku", *Otium*, 1., 1993., 6.-13. U Veneciji je tijekom 12. stoljeća već oko devet sati navečer svaki građanin trebao biti kod kuće. S Rialta je zvono davalo znak nakon kojeg je trebalo pogasiti sve vatre; Francesca BOCCHI, "Regulation of the Urban Environment by the Italian Communes from the Twelfth to the Fourteenth Century", *Bulletin of the John Rylands University Library of Manchester*, 72./1., 1990., 63.-78., 32.

⁵⁹ ST, L. II., c. 52.

⁶⁰ M. ANDREIS – I. BENYOVSKEY – A. PLOŠNIĆ, *Socijalna topografija*, 62.-64.

⁶¹ Nevenka BEZIĆ-BOŽANIĆ, "Arhivske vijesti o trogirskim zanatlijama" (dalje: Arhivske vijesti), *Mogućnosti*, 10.-11., 1980., 1026.-1036., 1027.

⁶² M. MIRKOVIĆ, *O ekonomskim*, 21.-52.

⁶³ N. BEZIĆ-BOŽANIĆ, *Arhivske vijesti*, 1029. Primjerice, u Dubrovniku krajem 13. stoljeća zabilježeno ih je 86; Josip LUČIĆ, *Obrti i usluge u Dubrovniku do početka XIV stoljeća*, Zagreb, 1979., 98.

⁶⁴ Primjerice: MT, I./1., 8., 17., 20., 41., 68.

svom dućanu u gradu. Majstor *Dragochina pelliparius*, 1264. godine unajmio je kuću u jezgri.⁶⁵ Od krojača spominju se u gradu majstor Obrad, koji je 1271. godine kupio dućan,⁶⁶ i krojač Grubiša Damjanov, koji je posjedovao kuću u jezgri.⁶⁷ Kao vlasnici kuća spominju se i zlatari – Radovan (1264. godine), Nikola (1272. godine) i Radoslav (1292. godine). Udovica zlatara Sabe 1274. godine zamijenila je s komunom kuću uz komunalnu palaču i dvorište samostana Sv. Ivana za kuću u blizini samostana Sv. Nikole.⁶⁸ Zabilježen je veći broj zidara, primjerice Majstor Petar Zaninov, koji je u razdoblju od 1264. do 1274. godine tri puta zabilježen kao vlasnik kuće u jezgri.⁶⁹ Majstor Desa Klementov spominje se 1271. godine kao vlasnik čestice u Prigradu.⁷⁰ Osim zidara spominju se i drvodjelci – primjerice 1264. godine majstor Nikola, sin kovača majstora Mateja⁷¹ i *magister Raden carpenterius* 1279. godine.⁷²

Bilo je i trgovačkih društava: jedna trogirski kompanija iz 1272. godine posjedovala je kapital od 6. 800 mletačkih libara, što svjedoči o jakom gospodarskom uzletu.⁷³ U dokumentima 13. stoljeća spominju se i strani obrtnici nastanjeni u Trogiru. Neki su od njih trajno doselili u Trogir te postali njegovim stanovnicima ili građanima. Primjerice, majstor Bartol Vilimov iz Ferma spominje se od 1270. godine.⁷⁴ Iako su i obrtnici mogli imati u posjedu dvije susjedne kuće, oni nisu stvarali središte proširene obitelji kao pripadnici plemićkih rodova. Obrtnici nisu bili povezani vertikalno, u slijedu naraštaja od jednog pretka. Koncept obiteljskog života nije bio određen obiteljskim vezama te je bio ograničen na jedno kućanstvo.

Dosta različitih dućana spominje se i u notarskim dokumentima 14. stoljeća.⁷⁵ Tada se gospodarske djelatnosti u gradu reguliraju statutom.⁷⁶ Primjerice, određivala se svota koja se ubirala od vlasnika dućana (jedan solid svakog mjeseca).⁷⁷ Trogirski obrtni korporacije krznara i postolara spominju se u odredbi statuta iz 1322., kojom im se branilo biranje župana, a gastalda su mogli imati samo za slavljenje svojih svetkovina.⁷⁸ Kontrola nad gradskim područjem nakon dolaska Ludovika pojačana

⁶⁵ MT, I./1., 272.-273. MT, I./1., 19.

⁶⁶ MT, I./1., 78.

⁶⁷ MT, I./1., 278.

⁶⁸ MT, I./1., 14., 15., 371.

⁶⁹ MT, I./1., 21., 54., 75., 78., 306., 339., 343., 348., 503.; C. FISKOVIĆ, Romaničke kuće, 163.

⁷⁰ MT, I./1., 221.

⁷¹ MT, I./1., 80.

⁷² MT, I./2., 201.-202; C. FISKOVIĆ, Romaničke kuće, 162.

⁷³ M. MIRKOVIĆ, O ekonomskim odnosima, 21.-52.

⁷⁴ MT, I./1., 106.

⁷⁵ *Trogirski spomenici; Zapisci kurije grada Trogira 1313-1331*, ured.: Miho BARADA, Split, 1988., 376., 378., 403., 430. Godine 1392. spominje se skladište sukna u Trogiru; Arhiv HAZU, Ostavština, knj 8., f. 1.; Mirković, O ekonomskim, 21.-52.

⁷⁶ Irena BENYOVSKEY, "Reguliranje gradskih prostora u dalmatinskim gradovima srednjeg vijeka", *Acta Histriae*, VII., 543.-564., Kopar, 1999.

⁷⁷ *Zadarski statut*, ured. Josip KOLANOVIĆ - Miroslav KRIŽMAN, Zadar, 1997., (dalje: ZS), R. 123.

⁷⁸ ST, L. III, c. 63; Irena BENYOVSKEY, "Bratovštine u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima", *Croatica Christiana periodica*, 41./ god. 22., 1998., 137.-160.

je i ukidanjem bratovština 1365., "jer su bile sjedišta pučana nezadovoljnika".⁷⁹ Veće i uglednije bratovštine stjecale su vremenom pokretnu i nepokretnu imovinu te su imale sve veću političku i gospodarsku ulogu. Godine 1365. nije bila ukinuta jedino bratovština Sv. Duha, koja je imala potporu crkvenih vlasti i nekih pripadnika patrićijskih rodova.⁸⁰ Čini se da je jedan od razloga očuvanja ove bratovštine bila i velika uloga njezinih članova u vrijeme kuge.⁸¹ Nakon zabrane organiziranja bratovština u Trogiru, jedina preostala – bratovština Sv. Duha – već je u 14. stoljeću imala gospodarsku važnost u zapadnom dijelu jezgre.⁸² Bratimi sv. Duha bili su raznih zanimanja: ribari, drvodjelci, konopljari, kamenari, postolari, mesari, kovači, zlatari, slikari, vojnici itd.⁸³ Posjed se crkve i bratovštine tijekom 14. stoljeća povećao, što je bilo potpomognuto i ostavštinama bratima Sv. Duha.⁸⁴

Za 15. stoljeće sačuvano je više izvora o trogirskim gospodarskim djelatnostima na gradskim ulicama. Prema uzorku od 67 kupoprodajnih dokumenata na području jezgre u razdoblju od 1435. do 1449. godine, u prizemljima kuća redovito su se, kao i u prijašnjem razdoblju, nalazile konobe, skladišta ili dućani.⁸⁵ Spominje se četrnaest konoba odnosno dućana, u posjedu ili najmu osoba koje nisu bile vlasnici katova iznad tih konoba.⁸⁶ Većina ih se opisuje u prizemljima ispod katova kuće ili kule (*statione, canipa subtus domus, canipa subtus turris*), rjeđe s pripadajućim strukturama, kao stubama, solarijem, prostorom ispred dućana (*canipa a planchas, canipa et solarium cum suis scallis*). Konobe su pravno često bile određene kao posebna vlasništva s vlastitim prilazom (*canipa cum introibus et exitus viis et anditiis usque in vias predictas*). Osim dućana, u tim su transakcijama zabilježena i tri velika susjedna spremišta, u vlasništvu jednog vlasnika (*tres magazenos contiguos*).⁸⁷

Sitni obrtnici nisu imali mogućnosti za znatniju akumulaciju kapitala.⁸⁸ Male obrtne djelatnosti nisu se previše tehnološki razvijale, jer nisu bile potaknute konkurencijom ili izvozom (za razliku od složenijih - prerađivačkih ili umjetničkih, za koje se mogu

⁷⁹ Komuna je, nakon što su bratovštine ukinute, morala preuzeti njihove obveze prema crkvama, da se ne bi prigovorilo da je ukidanjem bratovština posegla u crkvena prava. Primjerice, nakon što je ukinuta bratovština Sv. Lovre, neka njihova pravila ušla su u reformaciju statuta; CD, XII., 452.-454.

⁸⁰ N. KLAJČIĆ, Povijest, 305.

⁸¹ ST, R. I., c. 53.

⁸² Dokument iz 22. prosinca 1397. bilježi: *Concedatur fraternitati Sancti Spiritus, ut possit eleuare celliam (strop) S. Spiritus de gratia speciali*. 26. b; "Notae Johannis Lucii", ured., Franjo RAČKI, *Starine JAZU*, XIII., 1881., 211.-268., 34.; P. ANDREIS, Povijest, 267., 333.

⁸³ Bratovština Sv. Duha bila je najstarija bratovština u gradu, uništena u požaru 1898. godine, a zajedno s njom i sve isprave bratimskih sjednica, te inventar kuće - namještaj, sat (klepsidra) te bratimska zastava; Branka PECARSKI, "Jedna trogirski minijatura 15. stoljeća", *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 12., 1960., 147.-148., 146.

⁸⁴ M. KARBIĆ- Z. LADIĆ, *Oporuke*, 1.-15.

⁸⁵ Državni arhiv u Zadru (dalje: DAZd), Fond "Arhiv Trogira", k. 67., sv. 1., f. 4., 8., 11°, 30., 51.-51°, 59.-59°, 60°, 74°; sv. 2., f. 9°, 18°, 44., 46°, 57°, 81., 87., 127., 132°, 142°, 144., 147°, 148°, 150., 172°, 175., 191°, 194., 199., 201°, 204., 221°, 231.; sv. 3., f. 13°, 35., 36., 40°, 41°, 45., 45°, 57°, 59., 65°, 68., 73°, 86°, 88., 93°, 98°, 100., 109.-109°, 130°-131., 143°-144., 176°, 178°, 209°, 212., 218°, 220., 222., 231.; sv. 4., f. 60., 65°, 69.; sv. 5., f. 2., 3., 4°, 143°-144., 146.

⁸⁶ DAZd, k. 67., sv. 1., 15., 30., 59.-59°, 74°; sv. 2., f. 132°, 142°, 147°, 150., 172°, 175.; sv. 3., f. 45°, 57°, 130.-131.; sv. 4., f. 60.; sv. 5., f. 3., 158.

⁸⁷ DAZd, k. 67., sv. 2., f. 127.

⁸⁸ Ovaj proces tipičan je za gradska društva Mletačke Dalmacije; T. RAUKAR, *Komunalna 15. st.*, 80.

pratiti promjene). Iz obrtničkog sloja izdvajaju se prvenstveno graditelji, slikari, zlatari, brodograditelji i bojadisari.⁸⁹ Kamene kuće u jezgri imali su i imućniji pučani; primjerice, Marko iz Splita 1435. iznajmio je kuću-kulu za stanovanje i za radni prostor (*tinctoria*).⁹⁰ Mihovilu Ivanovu, bojadisaru, gastald bratovštine Sv. Duha iznajmljuje 1437. kuću te bratovštine koja se nalazila u njezinoj blizini i blizini posjeda obitelji Sobota u jugozapadnom dijelu staroga grada.⁹¹ Bojanje tkanina bilo je u ovom razdoblju mletački monopol.⁹² Za tu je djelatnost bio potreban dosta veliki kapital pa su ovakve radionice posjedovali samo imućni građani i patricijat. Patriciji su bojadisane davali uglavnom u zakup, a nisu se sami bavili tom djelatnošću. Sličnu situaciju nalazimo i u Zadru.⁹³ U jezgri, u blizini Sv. Marije *de platea* spominje se i kuća poznatog trogirskog slikara Blaža Jurjeva.⁹⁴ Blaž je pripadao gornjem sloju trogirskih pučana, te je imao ugled i priličan imetak, što se vidi iz njegove oporuke – dvije kuće u gradu i više čestica zemlje. Imao je i kućnu posluhu.⁹⁵

U Trogiru u 15. stoljeću bili su nastanjeni klesari iz drugih dalmatinskih gradova. U prvim desetljećima tog stoljeća u jezgri je živio klesar Marko Matov Dubrovčanin, a 1417. Dubrovčanin Ratko Ivanov Miličević stupio je u nauk kod Petra Pozdančića, šibenskoga klesara, također nastanjenog u Trogiru. Godine 1444. Dubrovčanin Rado Radmoniće obvezao se da će sa svojim pomoćnikom godinu dana zidati na novoj crkvi dominikanskog samostana Sv. Križa, kao i na ostalim zgradama u Trogiru i na Čiovu.⁹⁶ U gradu skupe kuće kupuju i obrtnici drugih struka. Primjerice, Mihovil Ivanov Spinario kupio je 1435. za 280 malih libri kuću u gradu od Andrije Kakovića, postolara. Ona se nalazila kod komunalnog posjeda, nekad u vlasništvu Mikacija Viturija.⁹⁷ Kasnije ju je postolar Andrija prodao bačvaru Mihovilu Ivanovu.⁹⁸ Južno od posjeda Jakova Bufalisa bio je posjed mlinara Ratka, trogirskoga građanina, kao i posjedi stanovnika iz distrikta.⁹⁹ Kuću iza katedrale, kraj kuće Martina Dujmova Cege, dijelio je 1436. kovač Vlatko Marković s kanonikom Nikolom Pavlovim i Dobrom, udovicom pokojnog Zanina iz Venecije. Kuću je trebalo obnoviti te svi vlasnici dogovaraju popravke s majstorima.¹⁰⁰

⁸⁹ Slično je bilo u Zadru i Splitu; T. RAUKAR, Komunalna 15. st, 81.

⁹⁰ DAZd, k. 67., sv. 1., f. 4.

⁹¹ DAZd, k. 67., sv. 2., f. 148.

⁹² Kao i mesarski i pekarski obrti; T. RAUKAR, Komunalna 15. st, 67.

⁹³ T. RAUKAR, Zadar, 233.

⁹⁴ DAZd, k. 67., sv. 2., f. 9.-9'; sv. 3., f. 178'. Cvito FISKOVIĆ, "Poliptih Blaža Jurjeva u trogirskoj katedrali", *Prilozi za povijest umjetnosti u Dalmaciji*, 14., 1962., 116.-121.; Kruno PRIJATELJ, "Umjetnički profil slikara Blaža Jurjeva", *Blaž Jurjev Trogiranin*, katalog izložbe, Split, 1986., 9.-18.; B. PECARSKI, Jedna, 149.

⁹⁵ Igor FISKOVIĆ, "Povijesno i umjetničko značenje Blaža Jurjeva Trogiranina", *Blaž Jurjev Trogiranin*, katalog izložbe, Split, 1986., 18.-28.

⁹⁶ Cvito FISKOVIĆ, *Naši graditelji i kipari 15. i 16. st. u Dubrovniku*, Zagreb, 1947.

⁹⁷ DAZd, k. 67., sv. 1., 8.

⁹⁸ DAZd, k. 67., sv. 1., 6.

⁹⁹ DAZd, k. 67., sv. 2., f. 132'.

¹⁰⁰ DAZd, k. 67., sv. 2., f. 18'.

Gospodarsko značenje trogirskog Prigrađa / Novoga grada

Širenjem grada prema zapadu u 13. stoljeću, neke se komercijalne aktivnosti smještaju u Prigrađe i prema luci. Prigrađe je imalo važnu gospodarsku ulogu. Ono je kao prostor prvenstveno bilo izgrađeno za djelatnosti koje su služile gradu, ali su ipak trebale ostati izvan njega.¹⁰¹ Močvarni teren na još neurbaniziranom Prigrađu u 13. stoljeću pogodio je proizvodnji soli, a na prijelazu 13. u 14. stoljeće ovdje se i grade barake za soljenje.¹⁰² Velik utjecaj na oblikovanje Prigrađa imali su prosjački redovi – franjevci i dominikanci. Budući da su dominikanci dobili pravo na zemljište u Prigrađu, franjevci su svoje parcele prodali, namjeravajući od tih novaca kupiti novi teren za crkvu i samostan na obali. Proces prodaje zemljišta i kuća u Prigrađu, kupnje novih parcela izvan grada, te gradnje novih objekata trajao je nekoliko godina. Sačuvan je ugovor od 4. studenog 1266. prema kojem je franjevački prokurator Lucije Matejev Lučić kupio vrt od patrona crkve Sv. Jurja, koji se nalazio kraj crkve Sv. Jurja na obali (blizu mosta). Nedaleko od tog vrta nalazile su se komunalne mešnice, kaptolski vrt i javni putovi.¹⁰³ U Prigrađu su uz sporadične palače koje su pripadale moćnim rodovima, postojale uglavnom prazne čestice ili one čestice s drvenim kućicama. Spominje se i ribarnica, koja se nalazila izvan naseljenoga područja na zapadu. Ona je bila smještena blizu isušenih i neisušenih zemljišta (očito je isušivanje bilo u tijeku) prema gradskim solanama.¹⁰⁴

Stanovnici Prigrađa u 14. stoljeću i dalje su uglavnom pučani i distriktualci. Prostor nije bio reprezentativan, a u to vrijeme nije niti ograđen zidom.¹⁰⁵ Ovdje su i dalje bile smještene specifične djelatnosti, "neprimjerene" za grad. Vrata prema Prigrađu kraj Sv. Marije služila su za odvoz smeća prije nego su tu izgrađeni stambeni objekti i prije nego što je Prigrađe bilo opasano zidovima.¹⁰⁶ U Trogiru su bile određene posebne jame za smeće i nečistoću koje su se nalazile na komunalnom zemljištu na kraju Prigrađa (*in capite burgi*).¹⁰⁷ Međutim, čini se da se praksa izbacivanja smeća iz jezgre na mjesto nedaleko od Sv. Marije de burgo nastavila, jer reformacija 1327. zabranjuje da se ovdje odlaže smeće. Na komunalnom zemljištu, na mjestu određenom za bacanje smeća, u 15. su stoljeću izgrađena treća vrata Novoga grada - tzv. *Porta dell'immonditie*, a taj položaj vidimo na Lučićevoj karti. U Novom gradu stvaraju se otvoreni javni prostori, a bili su oblikovani uglavnom oko lokalnih crkava - primjerice trg ispred Sv. Marije de burgo.

¹⁰¹ Irena BENYOVSKEY, "Trogirsko Prigrađe na prijelazu 13. u 14. stoljeće. Utjecaj dominikanaca i franjevaca na oblikovanje prostora", *Croatica Christiana Periodica*, 52., 2003., 47.-56.

¹⁰² I. LUČIĆ, *Povijesna*, 1042.-1044.

¹⁰³ J. LUČIĆ, *Povijesna*, 236.; MT, I./1., 186.; Arhiv HAZU, Ostavština, knj. 12., f. 22., 42.

¹⁰⁴ D. FARLATI, *Illyricum*, sv. IV., 350.

¹⁰⁵ U drugoj polovici 14. stoljeća počinje se više graditi u jezgri i Prigrađu. Jedan od razloga vjerojatno je bilo stabilno političko stanje i gospodarski razvoj grada. Cijene kuća u mletačkom razdoblju 14. stoljeća znatno su niže od cijena u anžuvinskom razdoblju, kada je bilo više raspoloživog kapitala i platežne moći kupaca i graditelja.

¹⁰⁶ Prema Lučiću, mjesto na koje se bacalo smeće na slavenskom jeziku nazivalo se Pasike, jer se smeće bacalo "zajedno sa crknutim psima, koji su uostalom, jako smrdili" (!); Lučić, *Povijesna*, 167. Pasike se kao naziv i danas rabi za prostor nekadašnjega trogirskoga Prigrađa.

¹⁰⁷ ST, R. I., c. 13.

U listopadu 1398. izbio je požar koji je uništio velik dio Prigrađa. Prema opisu ovog požara, on se brzo proširio upravo zato što je većina kuća bila drvena.¹⁰⁸ Požar je, međutim, potaknuo novu fazu izgradnje. U drugoj polovici 14. stoljeća počinje se više graditi i u jezgri i u Prigrađu. U 15. stoljeću prostor Prigrađa bio je formalno izjednačen sa starom jezgrom, koja je do tada imala viši status kao središte svjetovne i crkvene vlasti.¹⁰⁹ Pretvaranje Prigrađa u Novi grad bilo je rezultat konačnog definiranja granica ovog prostora ozidavanjem, čime je ovaj dio otoka dosegao potrebnu razinu urbaniziranosti i sigurnosti da bi se mogao smatrati ravnopravnim jezgri. Potreba za jedinstvenim sustavom obrane sigurno je ubrzala tu odluku. Doduše, proces povezivanja Novoga grada s jezgrom započeo je tek nakon 1420., kada se srušio zid između njih.

Prostor Novoga grada u 15. stoljeću sve se više definirao kroz aktivnosti koje su se u njemu odvijale. Izgradnja novih fortifikacija i blizina Kaštela utjecala je na izgled i posjedovne odnose, ali Novi je grad zadržao svoju gospodarsku funkciju: bio je nastanjen uglavnom pučkim stanovništvom koje se bavilo raznim gospodarskim djelatnostima. U Novom gradu stanuje dosta obrtnika, ponajviše postolara, krznara i krojača. Primjerice, postolar Stjepan Murojević kupio je 1437. pola kuće u Novom gradu, u blizini posjeda kožara Ratka.¹¹⁰ Iste godine kožar (majstor) Radivoje Novaković kupio je parcelu za 41 libru u Novom gradu.¹¹¹ Sačuvan je ugovor iz 1436. između Šimuna, prokuratora samostana Sv. Andrije de Pelago i kožara Cvitana Stipanovića, kojim Cvitan iznajmljuje prazno zemljište koje je bilo beneficij tog samostana. Taj je posjed graničio s drugim posjedom istog samostana. Odredba iz knjige trogirске komune iz 1434. donosi zakone o higijeni grada te zabranjuje privatnim kožarima sušiti kože na mjestu komunalne kožare, čime komuna monopolizira svoj položaj.¹¹²

Nakon 1420., tijekom velikih izgradnji, u gradu se povećava broj klesara, zidara i ostalih pripadnika građevinske struke. Primjerice, spominju se posjedi kamenara Dražena, protomajstora Ratka,¹¹³ kamenara Martina iz Šibenika¹¹⁴ te kamenara Marina Branimirovića.¹¹⁵ Zbog veće potrebe, dolazili su i majstori iz drugih gradova. U Novom gradu stanovali su i komunalni službenici. Spominje se Milacije Gojkov, komunalni glasnik (*bucarius de civitate nova*), koji je kupio kuću od Radoslave, udovice postolara Filipa kod crkve Sv. Mihovila. *Actum* ovog dokumenta je *platea S. Michaelis* 1438.¹¹⁶ Kovači su stanovali na području Novoga grada,¹¹⁷ a kovačnice su bile

¹⁰⁸ DAZd, k. 67., sv. 2., f. 33.

¹⁰⁹ DAZd, k. 2., sv. 2., f. 41., 42., 46.-46', 50.; D. FARLATI, *Illyricum*, IV., 397.; I. LUČIĆ, *Povijesna*, 908.; Arhiv HAZU, *Ostavština*, knj. 9., f. 90.

¹¹⁰ DAZd, k. 67., sv. 2., f. 170'.

¹¹¹ DAZd, k. 67., sv. 2., f. 132.

¹¹² DAZd, k. 71., sv. 4., f. 11.

¹¹³ DAZd, k. 67., sv. 3., f. 101'.

¹¹⁴ DAZd, k. 67., sv. 2., f. 214'.

¹¹⁵ DAZd, k. 67., 2., f. 186.

¹¹⁶ DAZd, k. 67., sv. 3., f. 11'.

¹¹⁷ U Novom Gradu spominju se kovači Andrija Bogdanić (1436. i 1438.), Antun Radoslavić (1451.), Milgost Gojšić (1424. – 1437.), Ostoja Tvrdislavić (1435. – 1437.; 1450. – 1452. spominje se i u jezgri); Pavao (1433); Petar (1436.); DAZd, k. 67., sv. 1., f. 2., 3.; sv. 2., f. 1.-15.

premještene *extra muros*. Blizu čestice bratovštine Sv. Mihovila 1437. nalazila se kuća kovača Vukača,¹¹⁸ a u njezinoj blizini čestice kovača Ostoje Tvrdislavića.¹¹⁹ Gastald Sv. Duha, Milogost Gojčić, kovač iz Novoga grada, iznajmio je komunalno zemljište veličine 20 x 20 lakata za potrebe bratovštine.¹²⁰ To je zemljište bilo blizu gradskog zida i vrata kroz koja se išlo iz jezgre u Novi grad (vjerojatno prije rušenja 1436.).¹²¹ Pokraj tih vrata prema gradu stanovali su trogirski mlinari.¹²² Bez obzira na njihove aktivnosti *extra muros*, trogirski su obrtnici u obvezama, ali i povlasticama, sudjelovali kao i drugi građani.¹²³ Zanimljiv je splitski dokument iz 1447. koji naređuje krznarima, kožarima i krojačima da doprinesu svojim radom izgradnji gradskih zidina. Oni su naime, zbog toga što su bili nastanjeni *extra muros*, pokušali izbjeći obveze takve vrste.¹²⁴

U razdoblju kad se grad borio da dobije sredstva za ubrzanje gradnje bedema, ponovno je 22. svibnja 1443. izbio požar u Novom gradu. Njime je, prema izvorima, bilo zahvaćeno četrdeset kuća u Novom gradu i osamnaest kuća u jezgri.¹²⁵ Požar se lako proširio na stari dio grada, jer je tada već bio srušen zid koji ga je nekad razdvajao od Prigrađa. Da bi dobio sredstva potrebna za popravak šteta izazvanih požarom, knez Gabrijel Barbarigo naredio je prodaju komunalnih zemljišta kraj solana, koja su do tada služila za pašu.¹²⁶ Iako je šteta bila velika, već se 3. lipnja 1443. napominje da je nezgoda pridonijela da se Novi grad organizira modernije u skladu sa svojim vremenom. Prvenstveno se mislilo na pravilniji izgled ulica te izgradnju kamenih kuća, a bilo je određeno i da se u Novom gradu izgrade četiri bunara. Čini se da su u Novom gradu, za razliku od jezgre, postojale zone gdje su bili grupirani obrtnici iste struke. Naime, Prigrađe je bilo pogodno za one prerađivačke aktivnosti koje nisu bile prikladne za grad (kovačnice, kožare). Djelatnost u tom dijelu grada bila je određena i sastavnom stanovništvu – manje imućnim građanima i stanovnicima koji su ovdje stanovali.

Gospodarske aktivnosti izvan bedema

Roba je imala drukčiji fiskalni tretman *infra muros* i *extra muros*. Već smo spomenuli komunalni porez koji se nazivao *portatura*¹²⁷ ili *vratarina*.¹²⁸ Vrata su očito bila mjesto gdje su poreznici i stražari nadgledali ulaz ljudi i robe, te skupljali poreze. Lučić spo-

¹¹⁸ DAZd, k. 67., sv. 2., f. 199.

¹¹⁹ DAZd, k. 67., sv. 2., f. 192'. Ivan Vladišić iz Novoga grada prodao je parcelu veličine 6 x 6 lakata Andriji pok. Bogdana kovača iz Novoga grada 1436.; DAZd, k. 67., sv. 2., f. 52'.

¹²⁰ DAZd, k. 67., sv. 2., f. 45.

¹²¹ Godine 1436. knez iznajmljuje jedno komunalno zemljište apotekaru Mihovilu Ivanovu iz Trogira, u blizini dva posjeda potomaka Stjepana Plišuća; DAZd, k. 67, f. 46'.

¹²² Spominju se posjedi Ratka Molendura, a do njega je bila drvena kuća Ratka Utikovića, koju on 1437. iznajmljuje Elizabeti Mračić iz Trogira DAZd, k. 67., sv. 2., f. 94'; sv. 3., 160.

¹²³ DAZd, k. 71., sv. 3., f. 1.

¹²⁴ Zlatna, 209.

¹²⁵ F. RAČKI, Notae, 268.

¹²⁶ P. ANDREIS, Povijest, 175.

¹²⁷ MT, I./2., 146.

¹²⁸ MT, II., 51., 230.

minje da je *vratarina* bio porez koji su morali plaćati stranci pri ulasku u grad.¹²⁹ P. Andreis također spominje *vratarinu*, ali u kontekstu gdje je 1341. biskup zatražio od komunalnih vlasti da mu vrate prava na ovaj porez.¹³⁰ Za kontrolu nad izvozom i uvozom žita u grad i iz grada brinula su se dva komunalna oficijala.¹³¹ I u Splitu su, primjerice, bili određeni nadzornici kojima je dužnost bila nadzirati uvoz i izvoz žita.¹³² Zanimljiv je i dokument iz 1292. godine u kojem Trogirani prodaju svoj dohodak kraj mosta na tri godine.¹³³

Proizvodne su djelatnosti bile grupirane u određenim zonama izvan bedema (što ne možemo utvrditi za obrte unutar bedema). Objekti koji su stvarali buku i nečistoću ili povećavali opasnost od požara, redovito su bili locirani *extra muros* u gradska predgrađa.¹³⁴ Zbog otpadnih voda, bila je potrebna i blizina mora. Ovdje su bile smještene i one proizvodne djelatnosti kojima je bio potreban širi otvoren prostor.¹³⁵ Na istočnoj strani otočića proizvodne aktivnosti bile su smještene između visokih i niskih gradskih bedema.¹³⁶ Iza vrta komunalne palače nalazio se prostor zvan "žudeka" (*çudecca*), gdje su se nalazile kožare.¹³⁷ Taj je zanat u većini srednjovjekovnih gradova bio lociran izvan zidina. Primjerice, i u Zadru se žudeka nalazila izvan gradskih bedema, *extra portas Iadere*.¹³⁸ U Genovi, kao i u mnogim talijanskim gradovima, donose se regulacije u kojima se predviđaju posebne lokacije izvan bedema za kožare.¹³⁹ Trogirski statut iz 1322. zabranio je prati i sušiti robu i kože na oba gradska mosta, što pokazuje praksu koja je bila provođena.¹⁴⁰

Meso se na veliko i na malo smjelo prodavati samo na mjestu koje je odredila komuna, odnosno u komunalnoj mesnici u luci. U 13. stoljeću mesnica se spominje izvan grada, na obali, kod crkve Sv. Jurja i komunalnog bunara Dobrića.¹⁴¹ Prema izvoru iz

¹²⁹ I. LUČIĆ, *Povijesna*, 266.-271.

¹³⁰ P. ANDREIS, *Povijest*, 86.

¹³¹ ST, L. I., c. 67.

¹³² Grga NOVAK, "Gradski bedemi, javne zgrade i ulice u srednjovjekovnom Splitu", *Starohrvatska prosvjeta*, III./1., 1949., 103.-114., 106.

¹³³ ... *voluntate vendiderunt et dederunt predicto domino Symoni potestati nomine et vice communis Tragurii recipienti, generali et maiori consilio dicte civitatis ibidem congregatio presente et volente a cratina die in antea ad tres annos proximos uenturos totam intratam et proventus, quam et quos habent et habere debent ipsi et ipsorum quilibet, vel aliqui alii pro eis de porta civitatis prope pontem ad habendum, tenendum, possidendum, recipiendum et recipi faciendum et quidquid de ipsa intrata seu proventus per totum dictum tempus trium annorum dicto communi placuerit faciendum promittentes predicti domini Simon Gauzigna et Marinus pro eorum parte tantum et dictus dominus Gregorius pro parte domini episcopi ...*; CD, sv. VII., 83.

¹³⁴ J. HEERS, *La ville*, 374.; John SCHOFIELD – Alan VINCE, *Medieval Towns*, London, 1994., 53.

¹³⁵ Irena BENYOVSKY, "Komunalno reguliranje gradskog prostora u srednjovjekovnom Trogiru", *Zbornik odsjeka za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 21., Zagreb, 2003., 29.-43.

¹³⁶ I. LUČIĆ, *Povijesna*, 1010.

¹³⁷ Žudeka odnosno *giudecca* naziv je za štavionicu kože; Josip LUČIĆ, *Dubrovačke teme*, Zagreb, 1991., 183.-207., 221.-226.; Dragutin ROLLER, *Dubrovački zanati u 15. i 16. stoljeću*, Zagreb, 1951., 144.

¹³⁸ N. KLAIĆ-I. PETRICIOLLI, *Zadar*, 462., 483., 502.

¹³⁹ J. HEERS, *La ville*, 374.-375.

¹⁴⁰ ST, L. II., c. 60.

¹⁴¹ MT, sv. I./1., 187., 285.; Arhiv HAZU, *Ostavština*, knj. 12., f. 22.; P. ANDREIS, *Povijest*, 16., 269. On je do nedavno bio sačuvan pred gradom na kopnu, a spominje se već u dokumentima 13. stoljeća; Vjeko OMAŠIĆ, *Topografija kaštelanskog polja*, Split, 1978., 43., 107.

1308., koji donosi Lučić, prostor s istočne strane (starog) mosta prema kopnu nazivao se "Žudeka", te je na njegovu širem dijelu "koji gleda ispod kule Sv. Stjepana" postojala mesnica.¹⁴² Na prostoru *inter ambas portas*, istočno od komunalne plače, dokumenti bilježe kupovinu stoke. Za obavljenu trgovinu trebalo je platiti porez vratarinu.¹⁴³ Uz vanjske istočne bedeme, kroz prostor "Žudeke", vodio je put od Čiova prema kopnu. Njime su stanovnici otoka Čiova prolazili prema obali sa svojim životinjama.¹⁴⁴ Put za stoku bio je smješten izvan zidina da stoka ne bi prolazila kroz grad, zagađujući ga i smetajući prometu. Taj je put krajem 13. stoljeća bio povezan s trgovom preko jednog ulaza, i to na onoj strani gdje se nalazilo (staro) katedralno groblje.¹⁴⁵ U gradu je bilo zabranjeno trgovati stokom bilo gdje, osim na glavnom trgu koji je služio kao sajmište.¹⁴⁶

Statut je 1322. zabranio prodaju stoke na gradskom mostu (*ponta staterae*) ili u njegovoj blizini, te odredio da se stočni sajam premjesti izvan grada.¹⁴⁷ Radi sprečavanja širenja zaraza i opće higijene grada, statutarne regulacije dalmatinskih gradova zabranjuju držanje životinja *infra muros*, osim ako su zatvorene u ograđenom prostoru.¹⁴⁸ U zadarskom statutu dvije se reformacije odnose na držanje životinja u gradu - jedna zabranjuje da se svinje drže ili kolju u gradu,¹⁴⁹ a druga općenito zabranjuje držanje životinja u gradu, osim konja, magaraca i životinja koje se drže za klanje.¹⁵⁰ Za usporedbu u Splitu je 1369. bilo zabranjeno držanje goveda na obali mora u luci.¹⁵¹ U Šibeniku je 1382. određeno da se svinje ne smiju držati u gradu; ako bi se koja našla na ulici, svatko je imao pravo da je ubije.¹⁵² Statuti talijanskih gradova uglavnom zabranjuju prolaz stoke kroz grad, osobito kroz reprezentativne dijelove.¹⁵³ Ako je stoka trebala prolaziti kroz grad (primjerice zbog sajmišta), vlasnici su morali plaćati poreze za ulaz u grad. Taj se gradski prihod u talijanskim gradovima upotrebljavao za čišćenje ulica.¹⁵⁴

¹⁴² I. LUČIĆ, Povijesna, 990.

¹⁴³ MT, sv. II., 51. Izraz *inter ambas portas* spominje se i u Splitu (mjesto za trgovinu gdje se nije plaćao porez); Grga NOVAK, *Povijest Splita*, I.-III., Split, 1957.-1961., 501.-505.

¹⁴⁴ P. ANDREIS, *Povijest*, 269.

¹⁴⁵ MT, sv. I./2., 233.

¹⁴⁶ ... *quod statutum est in civitate traguriensi, quod nullus homo debeat emere ab aliquo aliquas bestias conductas ad vendendum de foris nisi in platea comunis Traguriensis; unde cum ipsi non emissent in plathea sed in alio loco, ut ipsi confitentur, et apud eos invenerit dictus Gurgi corium dictum, petit ab eis dictos boves sibi dari et tradi ...*; MT, II./1., 51., 165.

¹⁴⁷ N. KLAIĆ – I. PETRICIOLLI, Zadar, 282.

¹⁴⁸ Obično se ove odredbe odnose na svinje; ST, L. 2., c. 58.; *Statut Šibenika*, ured. S. GRUBIŠIĆ, Šibenik, 1982. (dalje: ŠS), R. 17.; SS, L. IV., c. 68.; R. 7.

¹⁴⁹ ZS, R. 38.

¹⁵⁰ ZS, R. 39.

¹⁵¹ SS, R. 106. Regulacija splitskog statuta dokazuje stvarnu prisutnost životinja u gradu. Njome je naređeno "da se nitko ne usudi u nekoj crkvi, kako u gradu tako i izvan grada Splita, u njegovu području i distriktu, zbog kiše ili drugog razloga, smjestiti magarce, konje, volove, svinje, ovce, slamu ili sijeno ili drugu trulež ili pak učiniti nuždu u samim crkvama (!)"; SS, L. I., c. 17.

¹⁵² ŠS, R. 17.

¹⁵³ J. HEERS, *La ville*, 378.-379.

¹⁵⁴ Statuti Trevisa i Verone iz 13. stoljeća; F. BOCCHI, *Regulation*, 63.-78.

Komunalna je mesnica i u 15. stoljeću bila blizu luke, izvan zidina, južno od Sv. Dominika. Plan grada iz 1755. pokazuje položaj *Porta beccharie*, koja se grade 1408., kraj kasnije izgrađene crkve Sv. Roka.¹⁵⁵ To je mjesto već 1353. bilo određeno za klaonicu.¹⁵⁶ Prodaja ribe, mesa, kruha i vina bila je u većini dalmatinskih gradova monopol komune. Komuna je za djelatnosti vezane uz opskrbu grada prehrambenim proizvodima određivala cijene, vrstu mjera, mjesto prodaje itd. Venecija je preuzela porezni sustav davanja u zakup prodaje prehrambenih proizvoda.¹⁵⁷ I klaonica se u 14. stoljeću spominje u gradskoj luci: godine 1353. bilo je određeno da se sve uginule životinje prodaju u klaonici blizu kule Grgura Salingvere.¹⁵⁸ U istom dokumentu spominje se plaćanje 40 malih libara *pro datis duane beccharie comunis*.¹⁵⁹

Neke su proizvodne djelatnosti bile smještene izvan otočića, ali u blizini. Zbog nedostatka prostora ili obilježja proizvodne djelatnosti, neki su gradski gospodarski objekti bili smješteni na obali sjeverno od grada. Trogirске mlinice bile su u 13. stoljeću locirane sjeveroistočno od grada na vodama Pantana,¹⁶⁰ čiji su tokovi otjecali prema istoku.¹⁶¹ Ivan Lučić bilježi da su se mlinice u 13. stoljeću nalazile "na mjestu zvanom Blata", kada se ovdje 1264. gradio gradski zid.¹⁶² Iz dokumenata doznajemo detalje o majstorima i gradnji te o potrebi da se zemljište nasipa pijeskom.¹⁶³ Mlinovi su bili od velike gospodarske važnosti za komunu. Kada se Domald pokušao dočepati trogirskih mlinica 1234., sukobio se s komunom. Vijeće je 26. svibnja 1239. odlučilo da će svakog Trogirana, koji bi pomogao Domaldu da se domogne mlinica, izgnati i konfiscirati mu imanja.¹⁶⁴ Knez Domald ipak je privremeno gradu oduzeo dio mlinica. Međutim, morao ih se odreći 1243. da bi dobio dozvolu od komune da se nasele u Trogiru. Trogirске je mlinove 24. rujna 1279. zakupio Zadrani Madije, sin Stana Varikaša, za što je komuni isplatio čak 3150 libra (godišnje 250 libara).¹⁶⁵

U 15. stoljeću, na zapadnoj obali Novoga grada nalazili su se trogirski mlinovi. Prema dokumentu iz 1448., u njima nije bilo dovoljno vode, te ih više nitko nije rabio. U naredbama iz 1461. bilo je određeno da onaj tko zbog nestašice vode netko bude išao mljeti žito u Šibenik i Split, neće biti dužan plaćati carinu.¹⁶⁶ Zakupnici mlinova zahtijevali su da se njihova upotreba svejedno plaća. Mletačka je vlada dopustila

¹⁵⁵ F. RAČKI, Notae, 263. (*Statim muretur porta proxima civitatis ad bechariam cum lapidibus et calcina ad voluntatem generalis consilii*).

¹⁵⁶ ST, L. II, c. 37, 39.

¹⁵⁷ Tomislav RAUKAR, "Prilog poznavanju sistema prihoda dalmatinskih gradova u 14. stoljeću", *Historijski Zbornik*, 21.-22., 1971., 367.

¹⁵⁸ ST, L. II., c. 37., 39.

¹⁵⁹ DAZd, k. 66., sv. 2., f. 15.; k. 71., sv. 3.

¹⁶⁰ CD, sv. IV., 205.; Cvito FISKOVIĆ, "O trogirskim mlinicama u povodu njihove nove namjene", *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 6.-7., 1980./1981., 6.

¹⁶¹ Ivo BABIĆ, *Prostor između Trogira i Splita; kulturno-historijska studija*, Trogir, 1984., 88.

¹⁶² I. LUČIĆ, *Povijesna*, 992.

¹⁶³ MT, I./1., 78.

¹⁶⁴ CD, IV., 80.; D. ŠVOB, "Komes Domald", *Naučna misao*, I., 1955., 5.-37.

¹⁶⁵ L. KATIĆ, "Solinski mlinovi u prošlosti", *Starohrvatska prosvjeta*, II., 1952., 210.-223., 212.

¹⁶⁶ P. ANDREIS, *Povijest*, 183.

je da se svatko može služiti mlinovima kojima hoće, osim onih "koji su spadali pod tursko gospodstvo". Po savjetu mjernika, gradski su mlinovi bili premješteni na drugo mjesto (na obalu).¹⁶⁷

Na sjevernoj i zapadnoj strani otočića spominju se u 13. stoljeću *saline di S. Barbara*, te *salinae communis Civitatis Traguriensis*.¹⁶⁸ Solane su bile važan proizvodni čimbenik Trogira: kao i mlinice, bile su bitan dio prihoda trogirске komore. U Trogiru su postojale komunalne i privatne solane. Dok se grad još opirao Mlečanima, dana 22. veljače 1420. prodani su komunalni prinosi solana Sv. Barbare, da bi se grad obranio od Mletaka.¹⁶⁹ Ipak, mletačka je vojska 22. srpnja 1420. ušla u grad sa zapadne strane otočića, gdje su gradske zidine bile najniže, ulicom koja se spominje kao *via salinarum in Civitate Nova*.¹⁷⁰ Prodaja solana uz povlasticu ponovnog otkupa, spominje se u Trogiru 1420.¹⁷¹ Na zapadnoj obali Novoga grada spominju se i solane, blizu Kaštela i komunalnih posjeda¹⁷² Solane su se nalazile i na otoku Čiovu te na obali. Na karti iz 16. stoljeća vidi se njihov položaj na obali, sjeverno od grada.¹⁷³

Kovačnice su tijekom srednjeg vijeka uvijek smještane izvan grada, ali budući da se grad proširio, one su prije 1443. ponovno bile unutar zidina i preblizu stambenih objekata.¹⁷⁴ Kovačnice, zbog kojih je 1443. izbio požar u Novom gradu, grade se poslije izvan bedema, na jugozapadnom dijelu otočića, blizu kule Sv. Marka.¹⁷⁵ Petnaesto je stoljeće donijelo mnoge promjene u Novom gradu, koji se konačno oblikuje prostorno i sadržajno.

Gradska luka

Luka je bila vrlo važan dio grada; imala je ogromno gospodarsko značenje jer je preko mora povezivala grad s drugim dalmatinskim komunama i Venecijom. Andreis je opisuje kao "vrlo udobnu i sigurnu luku za sve vrste brodova".¹⁷⁶ U dokumentima iz 13. stoljeća spominju se tzv. *riva maris ante civitatem* i tzv. *riva portus*.¹⁷⁷ Prva je bila obala na sjevernoj strani grada, a druga je bila južna obala. Njihova se izgradnja spominje od 1292. godine.¹⁷⁸ Mnogi su ugovori sklapani na prostoru južne gradske

¹⁶⁷ ZKZ, Rukopisi, MS 305., f. 8., 18.; Irena BENYOVSKEY, "Urbane promjene u Trogiru u prvim desetljećima mletačke vlasti (1420.-1450.)", *Povijesni prilozi*, 23, 2002., 71.-87.

¹⁶⁸ MT, I./2., 248.

¹⁶⁹ Arhiv HAZU, Ostavština, knj. 9., f. 118.-121. (*Die 18 Januarij 1420*); D. FARLATTI, *Illyricum*, IV., 408.

¹⁷⁰ *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i mletačke republike*, X., Šime LJUBIĆ, ured., Zagreb, 1891., 106.

¹⁷¹ Arhiv HAZU, Ostavština, knj. 9., f. 98.-102.; P. ANDREIS, *Povijest*, 175.-176.

¹⁷² DAZd, k. 67., sv. 3., f. 108'.

¹⁷³ ZKZ, Rukopisi, MS 311., f. 1.

¹⁷⁴ DAZd, k. 67., sv. 3., f. 12.

¹⁷⁵ P. ANDREIS, *Povijest*, 175. Tipično je i za druge dalmatinske gradove ovog razdoblja da se kovačnice nalaze u perifernim dijelovima grada, zbog buke ali i opasnosti od požara; Raukar, Zadar, 233.; Marija PLANIĆ-LONČARIĆ, "Organizacija prostora. Urbanizam", *Zlatno doba Dubrovnika*, Zagreb, 1987., 33.

¹⁷⁶ P. ANDREIS, *Povijest*, 16.

¹⁷⁷ MT, I./1., 89., 413., 415.

¹⁷⁸ F. RAČKI, *Notae*, 219.

rive i u blizini južnih gradskih vrata.¹⁷⁹ Također, tu su bile smještene one djelatnosti kojima je pomorski prijevoz bio važan. Riva južne luke u 13. stoljeću bila je vrlo uska, a proširena je tek nakon 1420. godine.¹⁸⁰ Ovdje se prodavala riba te se dio južne gradske rive naziva *riva piscarie*.¹⁸¹ Uz glavna gradska vrata, od 13. stoljeća spominju se i tzv. *porta de Riva*.¹⁸² Kasnije se nazivaju vrata sv. Duha. Trogirski se luka u 14. stoljeću nalazila na prostoru između samostana Sv. Dominika i samostana Sv. Nikole.¹⁸³ U blizini tih crkava nalazilo se po jedno komunalno brodogradilište, a na obali su postojala i dva svjetionika.¹⁸⁴ Granica je vjerojatno bila određena dijelovima obale ispred Sv. Dominika odnosno Sv. Nikole, kojima su se služili samostani. Luka je bila vrlo važan dio gospodarskog prostora jer je bila središte uvozne-izvozne trgovine, a lanac kojim je bila zatvorena bio je granica gradskoga tržišta pri uvozu i izvozu robe morem. Njegova je funkcija bila vezana za poreze i pobiranje kraljevskih prihoda.¹⁸⁵ Naime, tek kad je brod prešao lanac i ušao u luku, uvezena roba podlijevala je plaćanju uvozne carine, tridesetine. Lučić spominje porez zvan *cresta*, koji se plaćao pri ulasku u luku, koji je imao isto značenje kao i *portatura* (vratarina) koja se plaćala pri ulasku kroz gradska vrata. Kao na trgu, i u luci je također bilo zabranjeno istovarivati ili bilo što prodavati nedjeljom ili praznikom.¹⁸⁶ U luci su pristajali razni brodovi - dokumenti spominju i *marciliane*, koje su plovile Jadranskim morem.¹⁸⁷ Lučić donosi dokument iz 1322., u kojem je mletački dužd Marino Morosini imenovao službenika da se brine o lađama i svim brodovima u trogirskoj luci.¹⁸⁸ Budući da je luka imala i trgovačku i vojnu važnost, njezina kontrola od komune bila je puno ozbiljnija nego kontrola nekih drugih dijelova grada.

¹⁷⁹ MT, I./1., 171., 279., 413.; I./2., 102., 254., 271., 272., 274.

¹⁸⁰ I. LUČIĆ, Povijesna, 1008.

¹⁸¹ MT, I./1., 183.

¹⁸² Vanja Kovačić smatra da su tim vratima istovjetna i tzv. *porta Leue*. Termin *Leue* vezan je uz mehanizam za podizanje vrata, kao što ga nalazimo na sjevernim vratima kaštela Kamerlengo ili pak znatno kasnije na Kopnenim vratima (*in ripam maris prope portam Leue*). U fortifikacijskoj terminologiji čest je termin *pons levator* za pomični most na vratima utvrda; Ana DEANOVIĆ, "Glosar naziva u upotrebi srednjovjekovnog i renesansnog vojnog graditeljstva u Hrvatskoj", *Rad JAZU*, 381, Zagreb, 1978., 45. Prema mišljenju Vanje Kovačić, ta su se nalazila pokraj kasnije Lučićeve kule; V. KOVAČIĆ, Trogirski, 109.-137. S tim se mišljenjem treba složiti s obzirom na ostale dokumente (vezane uz gradske kule); MT, II., 34., Trogirski spomenici, 299., 300.

¹⁸³... *in portu vel ripa civitatis Tragurij, videlicet a Quara, que est prope locum fratrum predicatorum, usque ad Quaram, que est iuxta vel subtus monasterium sancti Nicolai ...*; ST, L. II., c. 42.; P. ANDREIS, Povijest, 16.

¹⁸⁴ I. LUČIĆ, Povijesna, 1008.

¹⁸⁵ T. RAUKAR, Zadar, 31.

¹⁸⁶ I. LUČIĆ, Povijesna, 265.-266; ST, L. I., c. 3; Trogirski spomenici, 18., 189., 190. Lučić donosi dokument iz 1322. u kojem je mletački dužd Marino Morosini imenovao službenika da se brine o lađama i svim brodovima u trogirskoj luci; I. LUČIĆ, Povijesna, 414.

¹⁸⁷ *Marciliana* je bio tip broda s prekrizanim "latinskim" jedrima, mletačkog podrijetla, koji su plovili Jadranom pa i čitavim Sredozemljem. Ti su brodovi imali uglavnom više vlasnika (trgovaca); Trogirski spomenici, 18, 189, 190.

¹⁸⁸ I. LUČIĆ, Povijesna, 414.

Luka je bila mjesto gdje se prodavala riba. Riba se u luci prodavala kraj samostana Sv. Dominika i mosta za Čiovo.¹⁸⁹ U notarskim se dokumentima ribarnica spominje kao *plathea ubi venditur piscis* ili *platea piscarie*.¹⁹⁰ Ovdje se riba trebala prodati istoga dana kad je bila donesena na ribarnicu. Zanimljiva je odredba o ponašanju ribara dok prodaju ribu: *venditores piscis stare debeant in pedibus et non sedere; et nichil tenere debeant in capite*.¹⁹¹ Vrlo sličnu odredbu nalazimo i u splitskom statutu.¹⁹² Godine 1435. ponavlja se odredba da ribari mogu prodavati ribu samo u ribarnici, i to na mjestu *iuxta duas turres*, odnosno između kule pokojnog Nikole Šimunova i Jandre Gauzinijeva, te su morali stajati.¹⁹³

U Trogiru je bilo zabranjeno držati građevinske materijale (vapno) u luci.¹⁹⁴ Vapnenice (*calcinae*) potrebne za izgradnju trogirskih zidina nisu se smjele graditi na malom području trogirskog otočića jer tu nedostajalo pogodnih položaja za njih. Sličnu odredbu nalazimo i u drugim dalmatinskim gradovima: u Dubrovniku su vapnari trebali tražiti dopuštenje Republike da izgrade vapnenicu vani, te se taj prostor iznajmljivao i plaćao, a poslije se zemljište moralo vratiti općini u onom stanju u kojem je primljeno.¹⁹⁵ U *Zlatnoj knjizi grada Splita* sačuvano je pismo iz 1499. godine, u kojem splitska općina traži od trogirske da vapnenice mora raditi na svome području, a ne na otoku Šolti. Vapnenice potrebne za izgradnju trogirskih zidina, nisu se mogle praviti na malom području trogirskog otočića jer tu "nedostaje pogodnih i dostatnih položaja za takav posao".¹⁹⁶ Također, bilo je zabranjeno bacanje smeća u luku ili oko gradskih zidina.¹⁹⁷ Ovi primjeri statutarnih odredbi pokazuju, s jedne strane, kako su stanovnici koristili javne prostore, a s druge strane, kako je komunalna vlast pokušavala održati red u gradu i definirati određene prostore.

Zaključak

Gospodarski razvoj grada bio je određen prirodno-geografskim uvjetima: površinom distrikta i zemljopisnim smještajem grada. Gospodarska topografija grada može se pratiti unutar zidina i izvan zidina na otočiću. Unutar grada najvažnije i najaktivnije gospodarsko središte svakako je bio gradski trg. Tu se trgovina odvijala pod strogom kontrolom komunalnih vlasti. Dućani u prizemljima gradskih kuća bili su središta obrtničke proizvodnje. Iako u ulicama jezgre (osobito glavnim) nalazimo mnoge obrtnike, ne možemo odrediti da su se određene djelatnosti grupirale na nekom dijelu grada ili u nekoj ulici, kao što je bilo u nekim srednjovjekovnim gradovima. Ipak, u Prigradu možemo pratiti koncentraciju pojedinih zanata, osobito u 15. stoljeću, kad se ovaj prostor oblikuje u Novi grad. Neke su prometne, tr-

¹⁸⁹ ST, L. II., c. 42.

¹⁹⁰ MT, I./1., 61., 137., 181., 183., 223., 314., 451.

¹⁹¹ Trogirski spomenici, 232.

¹⁹² ST, R. I., c. 11.; ST, R. II., c. 33; SS, L. IV., c. 117.

¹⁹³ DAZd, k. 71., sv. 4., f. 10.

¹⁹⁴ ST, L. II., c. 62.

¹⁹⁵ Zlatna, 363.; D. ROLLER, Dubrovački, 126.

¹⁹⁶ Zlatna, 363.

¹⁹⁷ *Si quis iuxta muros civitatis extra civitatem letamen posuerit vel coadunaverit, perdat letamen (et) solvat communi ...*; ST, L. II., c. 56.

govačke, proizvodne i prerađivačke aktivnosti bile smještene izvan bedema grada, zbog potrebe za blizinom vode, konfiguracije terena ili opasnosti za grad. Najvažnija gospodarska zona *extra muros* bilo je područje južne gradske luke. Grad je urbanistički i gospodarski uvijek bio okrenut prema luci, i dalje prema Čiovu, a takvu je orijentaciju uvjetovalo i smještaj otoka na kojem se grad razvio. Luka je osim trgovačke i pomorske uloge bila i strateški važna. Gospodarski je bila sjecište jadranske i kontinentalne komunikacije.¹⁹⁸

Statutarne odredbe pokazuju namjeru gradskih vlasti da se gospodarski prostor grada planira i kontrolira, sukladno s potrebama građana i određenih djelatnosti. Ugarski vladari osigurali su svojim privilegijama relativnu gospodarsku samostalnost komune: veće promjene nisu se dogodile ni za Anžuvina. Iako je uveo porez i nametnuo monopol nad soli, Ludovik je svojom integrativnom i stabilnom politikom pozitivno utjecao na gospodarstvo dalmatinskih gradova, pa i Trogira. U 15. stoljeću, Mlečani ograničavaju gospodarski komune, monopolom na sol i raznim drugim mjerama. Ipak, sitni obrtni zadržavaju svoj položaj, iako nisu prešli lokalne razmjere. Obrtnici i trgovci raslojavaju se, što možemo pratiti prema kućama u kojima su živjeli i lokacijama unutar grada. Utjecaj Venecije na urbanistički razvoj dalmatinskih gradova očituje se u elementima prostorne organizacije u većini komuna – odnosu *civitas vetus* – *civitas novai*, novim smjerovima prometnica. Gospodarska topografija Trogira pokazuje obilježja tipična za male sredozmne gradove razvijenoga srednjega vijeka.

---

¹⁹⁸ Tomislav RAUKAR, "Srednjovjekovni grad na južnom Jadranu: prostor i društvo", *Spomenica Ljubi Bobanu*, 1996., 43-50, 41.

Economic topography of medieval Trogir

Irena Benyovsky

Croatian Institute of History

Opatička 10, Zagreb

Republic of Croatia

In this article the author analyses the economic topography of medieval Trogir. The most active parts of the old nucleus were the main square and the main streets (former *cardo* and *decumanus*). These were primarily the places where the craftsmen and merchants had their *staciones*. The main square was under the strict communal control. Industrial activities were concentrated in the *burgus* (later *Città Nuova*) and activities “unacceptable” for the town were scattered throughout the area *extra muros*. The most lively area outside the walls was certainly the port.

Key words: Dalmatia, Trogir, Middle Ages, topography, economy